

บทที่ ๓

ความสัมพันธ์ของจิตกับโลกธรรม

พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้เรื่องโลกธรรมกับอริยะสาวกและปุถุชน ที่จริงไม่ได้แตกต่างกันแต่อยู่ที่ความแตกต่างของผู้รับฟัง คำว่าอริยะสาวกหมายถึงพระสงฆ์ตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป ซึ่งหลุดพ้นจากความทุกข์แล้วจะไม่มีผลต่อสภาวะของจิตใจ ถ้าเป็นปุถุชนธรรมดา ก็ยังมีความยินดี ยินร้าย ยินดีเมื่อประสบกับโลกธรรมฝ่ายดี คือลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และยินร้ายเมื่อประสบกับโลกธรรมฝ่ายร้าย คือเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา และทุกข์ ที่ไม่ปรารถนาให้เกิดขึ้น ยังไม่รู้แจ้งตามความเป็นจริงว่า โลกธรรมฝ่ายดีและฝ่ายร้ายนั้น เมื่อเกิดแก่เราแล้ว ไม่เที่ยง มีทุกข์ และแปรปรวน ไม่มีตัวตนที่แท้จริงตามหลักของไตรลักษณ์ หากโลกธรรมไม่ว่าฝ่ายใดเกิดขึ้นหากไม่ได้เตรียมตัวเตรียมใจเอาไว้แล้ว ก็ยังไม่พ้นจากความทุกข์ ความเกิด แก่ เจ็บ ตายไปได้ ตามหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น ไตรลักษณ์ เป็นลักษณะ ๓ ประการ หมายถึงสามัญลักษณ์ คือ กฎธรรมดาของสรรพสิ่งทั้งปวง ซึ่งเป็นอนิจจลักษณะคือ ความไม่เที่ยง ทุกสิ่งใน โลกย่อมมีการแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา ทุกขลักษณะคือ ความเป็นทุกข์ มีความบีบคั้นด้วยอำนาจของธรรมชาติทำให้ทุกสิ่งไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป และ อนัตตลักษณะคือความที่ทุกสิ่งไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้ เมื่อปุถุชนได้ศึกษาให้รู้แจ้งแล้วนำมาวิเคราะห์หาเหตุผลเกี่ยวกับความเป็นไปตามธรรมชาติและฝึกจิตใจให้ยอมรับความเป็นจริงนั้น จะทำให้เกิดความพึงพอใจ ในสิ่งที่ปรารถนา และยอมรับกับสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาได้ จึงส่งผลให้เกิดความสุขสงบ ทั้งในปัจจุบันบุคคลและสังคมส่วนรวมในบตอนนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาหลักโลกธรรม ด้านความหมายและความสัมพันธ์กับจิตของอริยบุคคลกับปุถุชน ตามหัวข้อดังต่อไปนี้

๓.๑ โลกธรรม ๘

๓.๒ จิตของอริยบุคคลกับโลกธรรม

๓.๓ จิตของปุถุชนกับโลกธรรม

๓.๑ โลกธรรม ๘

โลกธรรม ๘ ในพระไตรปิฎกมีส่วนเกี่ยวกับโลกธรรมตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ว่ามีโลกธรรม ๘ ที่หมุนไปตามโลกธรรมและโลกก็หมุนไปตามโลกธรรม ๘ ประการ ซึ่งโลกธรรมในที่นี้นั้นก็คือธรรมของโลก โลกในที่นี้ก็ไม่ใช้ใครอื่นคือสัตว์ของโลก และคงเน้นที่มนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่ครอบครองโลกอยู่ในขณะนี้ อันได้แก่ (๑) ลาภ (๒) เสื่อมลาภ (๓) ยศ (๔) ความเสื่อมยศ (๕) สรรเสริญ (๖) นินทา (๗) สุข (๘) ทุกข์ จะเห็นว่ามนุษย์ที่เกิดขึ้นมาบนโลกนี้ทุกผู้ทุกนาม ไม่อาจหลีกเลี่ยง ธรรมทั้งแปดดังกล่าว ไม่ว่าจะยากดีมีจน สติจะสมประกอบหรือไม่ก็ตาม ถ้าลืมตาขึ้นดูโลกและดำเนินชีวิตอยู่ในโลก

โลกธรรม ๘ โดยสรุปที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้เกี่ยวกับเรื่องนี้ กับอริยะสาวก และปุถุชน โดยธรรมไม่ได้แตกต่างกันแต่อยู่ความแตกต่างของผู้รับฟัง คำว่าอริยะสาวกคือตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป ถ้าเป็นปุถุชนธรรมดา ยังมีความยินดีในร้าย ยินดีเมื่อประสบกับโลกธรรมฝ่ายดีหรืออริยะธรรม เป็นอารมณ์ที่น่าปรารถนา คือลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และยินดีเมื่อประสบกับโลกธรรมฝ่ายร้ายหรืออนิยะธรรม เป็นอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา คือเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา และทุกข์ ยังไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงว่า โลกธรรมฝ่ายดีและฝ่ายร้ายนั้น เมื่อเกิดแก่เราแล้ว ล้วนไม่เที่ยง และแปรปรวนไม่มีตัวตนที่แท้จริงตามหลักของไตรลักษณ์ หากโลกธรรมไม่ว่าฝ่ายใดเกิดขึ้นหากไม่ได้เตรียมตัวเตรียมใจเอาไว้แล้ว จะทำให้ไม่พ้นจากความทุกข์ ความเกิด แก่ เจ็บ ตายในโลกธรรม ๘^๑ ได้หมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงเป็นธรรมดาของโลก ซึ่งประกอบด้วยลักษณะ ๘ ประการ คือ

(๑) ลาภ	(๒) เสื่อมลาภ
(๓) ยศ	(๔) ความเสื่อมยศ
(๕) สรรเสริญ	(๖) นินทา
(๗) สุข	(๘) ทุกข์

(๑) ลาภ หมายความว่า ได้ผลประโยชน์ ทรัพย์สินเงินทอง หรือสิ่งของอื่นๆ ที่ปรารถนา

(๒) เสื่อมลาภ หมายความว่า ลาภที่ได้มาแล้วสูญเสียไป

(๓) ยศ หมายความว่า ได้รับแต่งตั้งให้มีฐานันดรสูงขึ้น ได้ตำแหน่ง ได้อำนาจเป็นใหญ่เป็นโต

(๔) เสื่อมยศ หมายความว่า ถูกลดความเป็นใหญ่ ถูกลดอำนาจ ถูกถอดถอนออกจากตำแหน่ง

^๑อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔๒/๓๔๒.

- (๕) สรรเสริญหมายความว่า ได้รับคำสรรเสริญ คำชมเชย คำยกยอ
- (๖) นินทาหมายความว่า ถูกตำหนิติเตียนว่าไม่ดี ถูกพุดถึงในทางไม่ดีลับหลัง
- (๗) สุข หมายความว่า ได้รับความสะดวกสบาย สบายใจ ความเบิกบาน ร่าเริง ได้รับความบันเทิงใจ
- (๘) ทุกข์หมายความว่า ได้รับความทรมานกาย ทรมานใจ

๓.๒ จิตของอริยบุคคลกับโลกธรรม

โลกธรรม๘เมื่อเกิดกับอริยะสาวกย่อมตระหนักชัดถึงความเป็นจริงว่าสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วนั้นไม่เที่ยงแท้ แปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นไม่สามารถครอบงำจิตใจได้ ไม่มีความยินดีในร้าย ถือว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง อยู่เหนือโลกธรรมทั้งแปด เหนือพ้นไปจาก ความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นั่นก็คือธรรมไม่ว่าที่เป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาที่ไม่สามารถเข้ามากระทำครอบงำหรืออำยิจิต หรือสามารถที่จะขจัดความยินดีในร้ายออกไปได้จนหมดสิ้นแล้ว ก็จะทราบหนทางแห่งความสงบเย็นคือนิพพาน

ในพระพุทธศาสนาได้กำหนดคุณลักษณะและสภาวะจิตใจของอริยบุคคลเป็นดังนี้คือ

บุคลิกภาพติดดิน คือภายในใจท่านมีความสงบเยือกเย็น ท่าทางสง่างาม แต่ดูภายนอกแล้วเหมือนกับบุคคลทั่วไป

จิตใจตั้งหินผา คือเป็นผู้มีจิตใจมั่นคง หนักแน่นไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่มากระทบ

เป็นนายเหนือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ผู้บรรลุธรรมจะเป็นนายเหนือประสาทสัมผัสทั้งหมดของตนเอง แม้ว่าท่านยังคงเสพเสวยโลก ยังคงสัมผัสรูป รส กลิ่น เสียงเหมือนคนทั่วไปอยู่ แต่ท่านไม่หลงใหลเหมือนคนทั่วไปหลง

ไม่เป็นทาสโลกธรรม ผู้บรรลุธรรมจะไม่ถูกโลกกระทบ หมายความว่าโลกธรรม ๘ อาจจะมากกระทบแต่ไม่อาจทำให้ท่านกระเทือนหรือสั่นคลอนได้ เช่นเมื่ออาจารย์เขมานันทะได้รับรางวัลอมตะหนึ่งล้านบาท ท่านก็ไม่มีอาการหลงในลาภนั้น

ผู้บรรลุธรรมรับรู้โลกธรรมทุกอย่าง ขณะเดียวกันก็ถูกโลกธรรมกระทบอยู่ แต่จะไม่มีอาการหวั่นไหวตามโลกธรรม เพราะการปรุงแต่งทั้งหลายจบสิ้นหมดแล้ว พุคฺงายาก็คือกิเลสทำอะไรท่านไม่ได้ ท่านเป็นฝ่ายกระทำต่อโลกด้วยกรุณาล้วนๆ นี่คือการที่ต่อโลกของอริยบุคคล^๒

๓.๓ จิตของปุถุชนกับโลกธรรม

อย่างไรก็ตามมนุษย์อย่างเราๆ ท่านๆ ก็มีทั้งความทุกข์บ้างสุขบ้าง ก็ยังมีโลกธรรมทั้งแปดมาครอบงำ อยู่ในสังคมของเรา ตามเวลาที่ผ่านไป เราเห็นตัวอย่างของโลกธรรมแปดอยู่ตลอดเวลา เห็นคนได้ลาก และเลื่อมลาก เห็นคนเขยว และกลับยากจน เห็นคนถูกนินทาว่าร้าย บางครั้งเราเองก็เข้าไปผสมโรง

^๒ ว.วชิรเมธี, นิพพานระหว่างวัน, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์อมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๒-๒๑๕.

อยู่ด้วยอย่างไม่รู้ตัว หรือยากที่จะหลีกเลี่ยง คนเราจะมีสุขมากหรือทุกข์น้อยลง ก็ตรงที่เราพยายามทำจิตใจให้มันคง มีสติระลึกรู้ได้ถึง ความทุกข์ จากความเกิด แก่ เจ็บตาย ว่าจะก้าวพ้นไปได้อย่างไรซึ่งพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสไว้เป็นหลักสัจธรรมในอริยสัจสี่ โดยมีมรรควิธี ๘ ประการในการดับทุกข์

หมุนเวียนไปตามโลกธรรม ๘^๖ บุคคลนั้นประสบความเสื่อมญาติ ความเสื่อม โภคทรัพย์หรือความเสื่อมเพราะโรค ย่อมเศร้าโศกลำบากใจ ร่ำไร ทูบอคร่ำครวญ ถึงความเลอะเลือน

ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ประสบความเสื่อมญาติ ความเสื่อม โภคทรัพย์ หรือความเสื่อมเพราะโรค ย่อมพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า โลกสันนิวาสนี้เป็นอย่างนี้เองการ ได้อัตภาพนี้เป็นอย่างนั้นในโลกสันนิวาสนตามความเป็นจริง ในการ ได้อัตภาพตามความเป็นจริง โลกธรรม ๘ คือ (๑) ได้ลาภ (๒) เสื่อมลาภ (๓) ได้ยศ (๔) เสื่อมยศ (๕) นินทา (๖) สรรเสริญ (๗) สุข (๘) ทุกข์ หมุนเวียนไปตามโลกและโลกก็หมุนเวียนไปตามโลกธรรม ๘^๗ บุคคลนั้นประสบความเสื่อมญาติ ความเสื่อม โภคทรัพย์ หรือความเสื่อมเพราะโรค ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ลำบากใจ ไม่ร่ำไรไม่ทูบอคร่ำครวญ ไม่ถึงความเลอะเลือน

ข้อที่เรากล่าวว่า ‘กำลังพึงรู้ได้ในคราวมีอันตราย และกำลังนั้นแลพึงรู้ได้โดยใช้เวลานาน ไม่ใช่ชนิดน้อย ผู้มนสิการจึงรู้ได้ ผู้ไม่มนสิการหาู้ได้ไม่ผู้มีปัญญาจึงรู้ได้ ผู้มีปัญญาทรมหาู้ได้ไม่’ เรากล่าวเพราะอาศัยเหตุนี้ เรากล่าวไว้เช่นนี้แล้ว ‘ปัญญาพึงรู้ได้ด้วยการสนทนา และปัญญานั้นแลพึงรู้ได้โดยใช้เวลานาน ไม่ใช่ชนิดน้อย ผู้มนสิการจึงรู้ได้ ผู้ไม่มนสิการหาู้ได้ไม่ ผู้มีปัญญาจึงรู้ได้ ผู้มีปัญญาทรมหาู้ได้ไม่’ เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้นคือบุคคลบางคนในโลกนี้เมื่อสนทนากัน จึงรู้อย่างนี้ว่า

ท่านผู้นี้มีการแสวงหาปัญหาอย่างไร^๘ เคารพปัญหาอย่างไร และถามปัญหาอย่างไร ท่านผู้นี้มีปัญญาทรมหา ไม่ใช่มีปัญญา ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะท่านผู้นี้ไม่อ้างบทที่มีความหมาย ลึกซึ้ง สงบ ประณีต ที่สามัญชนคาดไม่ถึง ละเอียด อันบัณฑิตพึงรู้ได้ท่านผู้นี้กล่าวธรรมอันใด ก็ไม่สามารถจะบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายธรรม ๘ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- (๑) ไม่มุ่งลาภ
- (๒) ไม่มุ่งสักการะ
- (๓) ไม่มุ่งชื่อเสียง
- (๔) รู้จักกาล
- (๕) รู้จักประมาณ

^๖อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๑๕๒/๔๑๒.

(๖) สะอาด

(๗) ไม่พูดมาก

(๘) เป็นผู้ไม่คำปรีภายเพื่อนพรหมจารี

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย

ภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมหมุนไปตามโลก และโลกก็หมุนไปตามโลกธรรม ๘ ประการนี้

ลาก เลื่อมลาก ยศ เลื่อมยศนิทา สรรเสริญ สุข และทุกขัธรรมเหล่านี้ในมนุษย ล้วนไม่เที่ยง ไม่นั่นคง^๕ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ๑ แต่ท่านผู้มีสติปัญญา มีสติ รู้ธรรมเหล่านี้แล้วย่อมพิจารณาเห็นว่า มีความแปรผันเป็นธรรมคาถาธรรม (อารมณ์ที่น่าปรารถนา) จึงอย่ายึดติดของท่าน ไม่ได้ท่านย่อมไม่ยินร้าย ต่ออนิฏฐาธรรม (อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) ความยินดีหรือความยินร้ายท่านขจัดปัดเป่า จนไม่มีอยู่ท่านรู้ทาง ที่ปราศจากธุลี ๒ ไม่มีความเศร้าโศกเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ ย่อมรู้แจ้งชัดโดยถูกต้อง

โลกธรรมโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบใน ธรรม ๖ ประการแล้ว จึงเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบัน ธรรม ๖ ประการคืออะไร คือ อายุคนะภายใน ๖๑ ภิกษุเมื่อเบื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนดโดยชอบหลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็น

ที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบในธรรม ๖ ประการนี้แล้ว จึงเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบัน เพราะอาศัยคำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘ปัญหา ๖ อุทเทศ ๖ ไวยากรณ์ ๖’ เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

เรากล่าวไว้แล้วเช่นนี้แล้ว ‘ปัญหา ๗ อุทเทศ ๗ ไวยากรณ์ ๗’ เพราะอาศัยอะไรเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเบื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบในธรรม ๗ ประการแล้ว จึงเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบัน ธรรม ๗ ประการคืออะไร คือ วิญญาณัญญูติ ๗๒ ภิกษุเมื่อเบื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนดโดยชอบหลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบในธรรม ๗ ประการนี้แล้ว จึงเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบัน เพราะอาศัยคำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘ปัญหา ๗ อุทเทศ ๗ ไวยากรณ์ ๗’ เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น

คำที่เรากล่าวไว้แล้วเช่นนี้แล้ว ‘ปัญหา ๘ อุทเทศ ๘ ไวยากรณ์ ๘’ เพราะอาศัยอะไรเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเบื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบ มีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบในธรรม ๘ ประการแล้ว จึงเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบัน ธรรม ๘ ประการคืออะไร คือ โลกธรรม ๘๓ ภิกษุเมื่อเบื่อหน่ายโดยชอบ คลายกำหนดโดยชอบ หลุดพ้นโดยชอบมีปกติเห็นที่สุดโดยชอบ บรรลุประโยชน์โดยชอบ ในธรรม ๘ ประการนี้แล้ว จึงเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบัน เพราะอาศัยคำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘ปัญหา ๘ อุทเทศ ๘ ไวยากรณ์ ๘’ เราจึงกล่าวไว้

^๕ อก.สตตก. (ไทย) ๒๓/๔๔/๓๕.

เช่นนั้นโลกธรรมทั้งหลายย่อมมีไว้ในธรรมยังปรากฏให้รู้เป็นของไม่มีที่สิ้นสุดได้มาเสียไปโดยความเป็นของธรรมทั้งปวง มีด้วยกันดังนี้

โลก	๕	คือ อุปาทานจันทร์	๕
โลก	๖	คือ อายุตนะภายใน	๖
โลก	๗	คือ วิญญาณัญญิตี	๑ ๗
โลก	๘	คือ โลกธรรม	๒ ๘
โลก	๙	คือ สัตตาวาส	๓ ๙
โลก	๑๐	คือ อายุตนะ	๔ ๑๐
โลก	๑๑	คือ กามภพ	๕ ๑๑
โลก	๑๒	คือ อายุตนะ	๖ ๑๒
โลก	๑๘	คือ ธาตุ	๗ ๑๘

คำว่า ทรงถึงที่สุดโลก อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงถึงที่สุด^๕ ทรงบรรลุที่สุดทรงถึงส่วนสุด ทรงบรรลุส่วนสุด ฯลฯ ทรงถึงที่ดับ ทรงบรรลุที่ดับแห่งโลกพระองค์ทรงอยู่ใน (อริยาสธรรม) แล้ว ทรงประพุดิจรณธรรมแล้ว ฯลฯ พระองค์ไม่มีการเวียนเกิด เวียนตาย และภพใหม่ก็ไม่มีอีก รวมความว่า ทรงถึงที่สุดโลก

ธรรม	๗	อย่าง ที่ควรกำหนดรู้	คือ	วิญญาณัญญิตี	๗๑
ธรรม	๘	อย่าง ที่ควรกำหนดรู้	คือ	โลกธรรม	๘
ธรรม	๙	อย่าง ที่ควรกำหนดรู้	คือ	สัตตาวาส	๙๒
ธรรม	๑๐	อย่าง ที่ควรกำหนดรู้	คือ	อายุตนะ	๑๐

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงควรกำหนดรู้ สิ่งทั้งปวงที่ควรกำหนดรู้ คืออะไร คือ จักขุควรกำหนดรู้ รูปควรกำหนดรู้^๖ จักขุวิญญาณควรกำหนดรู้จักขุสัมผัสควรกำหนดรู้ สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยควรกำหนดรู้

โสตควรกำหนดรู้	สัททะ
ฆานะควรกำหนดรู้	คันธะ
ชีวหาควรกำหนดรู้	รส
กายควรกำหนดรู้	โผฏฐัพพะ

มโนควรกำหนดรู้ ธรรมารมณ... มโนวิญญาณ... มโนสัมผัส... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยควรกำหนดรู้

^๕ดูรายละเอียดข้อ ๘๓/๒๘๕-๒๘๐, (พ.จุ.อ. (ไทย) ๑๐๔/๘๓) (พ.จุ.อ. (ไทย) ๑๐๔/๘๓).

^๖พ.ป.อ. (ไทย) ๑/๒๑/๑๒๐-๑๒๔.

๖.ความยินดีในการนิเทศ

๗.ความยินดีในสุข

๘.ความยินดีในทุกข์

เหล่านี้ชื่อว่าจิตกระทบในโลภธรรม ๘ เหล่านี้ อนริยโฆหาร ๘ เป็นไฉนอนริยโฆหาร ๘ คือ

๑.เมื่อไม่เห็น พุคว่าเห็น

๒.เมื่อไม่ได้ยิน พุคว่าได้ยิน

๓.เมื่อไม่รู้ พุควารู้

๔.เมื่อไม่เข้าใจ พุคว่าเข้าใจ

๕.เมื่อเห็น พุคว่าไม่เห็น

๖.เมื่อได้ยิน พุคว่าไม่ได้ยิน

๗.เมื่อรู้ พุคว่าไม่รู้

๘.เมื่อเข้าใจ พุคว่าไม่เข้าใจ

เหล่านี้ชื่อว่าอนริยโฆหาร ๘

จะเห็นว่าในอริยบุคคลนั้นเมื่อถูกโลภธรรมมากระทบย่อมมีปัญญา มีสติ รู้ธรรมเหล่านี้แล้วย่อมพิจารณาเห็นว่า มีความแปรผันเป็นธรรมคาถุธรรมณ์ (อารมณ์ที่น่าปรารถนา) จึงย่ำยีจิตของท่านไม่ได้ท่านย่อมไม่ยินดีต่ออนิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) ความยินดีหรือความยินร้ายท่านขจัดปัดเป่า จนไม่มีอยู่ท่านรู้ทางที่ปราศจากธุลี ๒ ไม่มีความเศร้าโศกเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ ย่อมรู้แจ้งชัดโดยถูกต้องส่วนใน ปุณฺชนคนทั่วไปที่ยังไม่ได้ศึกษาหลักโลภธรรมมักมีความยินดีในลาภ ความยินดีในความสะดวก ความยินดีในยศ ความยินดีในความเลื่อมยศความยินดีในการสรรเสริญ ความยินดีในการนิเทศ ความยินดีในสุข ความยินดีในทุกข์ทำให้จิตใจเศร้าหมอง มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข